

ВАЛЕНТИНА КРАВЧЕНКО, ОЛЬГА ДОРОГОКУПЛЯ
г. Запорозжє

**ТРАДИЦИИ И НОВАТОРСТВО ГРАЖДАНСКОЙ ЛИРИКИ
ЛЮБОВИ ГЕНЬБЫ (НА МАТЕРИАЛЕ СБОРНИКА
«ОБВЕТРЕННЫЕ СВИТКИ ПОЛОВЧАНКИ»)**

В статье проанализированы идейное содержание, тематика, своеобразность поэтики гражданской лирики в сборнике Любови Геньбы «Обветренные свитки половчанки». Выявлены традиционные и новаторские черты стихотворений. Знаковыми обозначены темы исторической памяти, связи с родом и семьей.

Ключевые слова: гражданская лирика, идейно-художественное содержание, поэтика, архетип.

Стаття надійшла до редколегії 03.04.2016

УДК 373.5.016:821.161.2]37.02

НАТАЛІЯ ЛОГВІНЕНКО

м. Київ

folk_ge@ukr.net

**МІФОПОЕТИЧНИЙ СВІТ ПРОЗИ
СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ФЕНТЕЗІ**

У статті висвітлюються деякі аспекти конструктивних і стилістичних зв'язків сучасних творів українського фентезі з міфологічно-фольклорними джерелами. Автор аналізує твори Віталія Климчука і Дари Корній, що містять у собі потужний і повчальний гуманістичний посил, сприяють формуванню загальнокультурної компетентності особистості та пошуку молодими читачами національної ідентичності.

Ключові слова: міфологізм, міфічні боги, міфологічний простір, фантастичні світи, Віталій Климчук, Дара Корній.

Міфологізм як специфічний художній метод або прийом визначає взаємодію літератури і міфу. Поняття «міфологізм» трактується як «спосіб поетичної реалізації міфу у творах оригінальної літератури. При цьому значення міфу не тотожне його семантиці у першозразка, а залежить від культури епохи, задуму письменника, жанру твору» [11, 222–223]. О. Гольник, зокрема, проблему вивчення художньої трансформації міфологічних джерел досліджує через авторську картину світу, зіткану з традиційних міфологічних мотивів і сюжетів (космогонічного, апокаліптичного й есхатологічного), утілених через систему міфопоетичних образів, знаків, символів [2].

Актуальність винесеної у заголовок проблеми пов'язана з популярністю жанру фентезі у світі і в Україні. О. Леоненко, досліджуючи українську літературу фентезі, зауважила, що звернення письменницької уваги до жанру фентезі пояснюється тим фактом, що «світ

художньої фантастики звільняє авторських героїв від жорстокої детермінованості своїх почуттів, думок і вчинків, дає можливість виступити проти сприйняття людини як гвинтика глухої до потреб особистості машини. Занурення у фантастику надавало можливість висловлювати алюзії щодо навколишньої дійсності, пропонувало засоби її реконструктивних змін, оскільки це – «езопівська мова», за допомогою якої можна сказати більше, аніж засобами, властивими реалістичній літературі» [5, 7]. Так, література фентезі стає засобом відображення сучасності, де використовуються ірраціональні мотиви, бінарна опозиція «добро – зло», мотив відродження втрачених цінностей.

Е. Ковтун визначає твори фентезі як такі, де «...мотивація посилення виноситься за межі тексту; базуючись на принципах міфологічного мислення, вони конструюють особливу модель світу, яку ми визначаємо як «істинну

реальність» [8, 15]; це твори, де «істинна реальність» постає як складна та багатозначна концепція буття, що вміщує не тільки звичні, але й «надзвичайні» шари, до яких мають доступ лише обрані. З проникнення героя у ці шари – шляхом домовленості з дияволом, знахідки старого манускрипту, розмовою з померлим родичем – і починається сюжет. Поступово герой приходиться до розуміння, що ті сторони буття, які він не усвідомлював раніше, виявляються справжньою суттю буття, осягнення якої складає єдиний предмет, що заслуговує на увагу та служіння» [8, 100].

Як багатопланове і складне явище сучасне українське фентезі має характерні особливості, які визначаються використанням автентичної української міфології, фольклорно-фантастичних джерел, що виявляє тісний зв'язок фентезійних творів з історією української і світової літератур. Поява сучасного українського фентезі обумовлюється, на думку дослідників (А. Гурдуз, О. Чорна), необхідністю «розроблення в Україні міфотворчості, закоріненої в національний ґрунт» [6, 32].

Отож, метою нашої статті є дослідження міфопоетичного світу прози сучасного українського фентезі.

Проблему творення неповторних фентезійних світів на національно-історичній основі, яке подається у філософсько-фантастичному ключі і сприяє розвитку національно-культурної традиції, досліджують сьогодні А. Гурдуз, О. Леоненко, Т. Литвиненко, Н. Романишина, О. Романенко, А. Соколова, О. Стужук та ін. Так, аналіз фольклорних мотивів і сюжетів у сучасній українській літературі дав змогу О. Романенко відзначити, що *фентезі як особливий різновид фантастики, заснований на естетизації міфологічних і фольклорних мотивів, якнайширше використовує архетипічні образи Добра і Зла, мотив «переходу героя із звичного для нього світу у світ, йому чужий, ворожий до нього. Опинившись за межею Добра, він змушений протистояти Злу в образі когось із персонажів, та водночас – із Злом, яке оселяється у його душі або ж намагається підкорити його душу» [13].*

Часто доводиться спостерігати за тим, що фантастика і фентезі в Україні сприймаються як синоніми, хоча «Літературознавча енцик-

лопедія» тлумачить: «**Фентезі** (англ. *fantasy*: ідея, вигадка) – жанровий різновид фантастики, в якому використовуються ірраціональні мотиви чарівництва, магії, рицарського епосу, поєднані з реалістичною нарацією, змальовуються віртуальні світи із середньовічними реаліями, нетехнічною психологією» [11, 524].

Критики відзначають, що для фентезі важливо створити «реальний» світ. Реальний не в тому, що він схожий на дійсність, а в тому, що він настільки справжній, що може розвиватися за власними законами. Саме спорідненість з історією робить фентезі масштабним і видовищним. Крім того, твори фентезі інколи нагадують історико-пригодницький роман, дія якого відбувається у вигаданому світі, близькому до реального, його герої стикаються з надприродними явищами й істотами. Часто фентезі побудоване на основі архетипічних сюжетів. На відміну від наукової фантастики, фентезі не прагне пояснити світ, у якому відбувається дія твору, з погляду науки. У такому світі може бути реальним існування богів, чаклунів, міфічних істот, привидів і будь-якої іншої фантастичної суті. У той же час, принципова відмінність «чудес» фентезі від їх казкових аналогів – у тому, що вони є нормою описуваного світу і діють системно, як закони природи [4].

Отже, визначальними рисами сучасного українського фентезі є поєднання реального і фантастичного світів, де поряд з людьми діють фантастичні фольклорні істоти – духовні сили (мавки, лісовики, водяники, русалки, вовкулаки та ін.) і міфічні боги. Вони ніби живуть у своєму світі, мають свої інтереси, які тісно переплітаються з інтересами і життям людей. Твори фентезі вимагають від читача роздумів і самостійних висновків, оцінки вчинків героїв.

Особливий характер традиції творчого використання міфологічно-фольклорної фантастики, який визначається тісним зв'язком з реальним світом, зображенням фантастичних істот як символізацією й олюдненням сил природи в народному дусі (вияв народного світогляду), що загострює і підносить ідею, глибше узагальнює життєві явища, надає оповіді романтичної поетичності, успішно розвивають письменники Тарас Завітайло, Володимир

Аренєв, Віталій Климчук, Галина Пагутяк, Марина і Сергій Дяченки, Наталя Тисовська, Дара Корній та ін., котрі творять літературу сучасного українського фентезі.

Явні продовження міфологічно-фольклорних традицій дослідники особливостей сучасного українського фентезі знаходять у творі Дари Корній «Гонихмарник». Дотримання народнопоетичних традицій при їх творчому розвитку і системному звертанні сприяло розкриттю проблемно-тематичного комплексу. Тут варто наголосити, що письменниця приділяє більшу увагу звичайним людям і не принижує їх світ відносно світу надприродних істот, привносить властиве українській душі пантеїстичне переживання світу. Можливо, з останнім пов'язано й вибір ключового для твору містичного образу – гонихмарника, дводушника, частини живої природи (а не, скажімо, вампіра – за визначенням мертвої ірраціональної сутності) [3].

Світ давньоукраїнської міфології лежить в основі й романів Дари Корній «Зворотний бік світла» (2012) і «Зворотний бік темряви» (2013). У них «багатоликий і нелінійний» фантастичний світ розбудовано за допомогою давньоукраїнських міфологічних уявлень, понять і образів. Одна з дослідниць творчості Дари Корній Т. Белімова зазначає, що хронотоп цих творів – «категорія не стала, а радше динамічна: простір і час постійно розширюються». Так, читачеві пропонується з вигаданого романного міста Яворовоту у Світі Чотирьох Сонць і реального міста Львова «перенестися у давно зниклі цивілізації (Сарматію – світ поляниць), вигадані світи (Світ Замерзлого Сонця, Світ Білих Вурдалаків), міфологічний рай (Світ Вередів), ірреальний підводний простір (Світ Безконечного Океану)». Об'ємність і множинність романного часопростору – художня дійсність, змодельована письменницею за законами жанру, то співвідноситься з реальністю, то їй протиставляється. Розмежування реального і фантастичного світів підтверджують герої, смертні і безсмертні, романів. Смертні герої не можуть подорожувати світами, тимчасом як смертні «наділені здатністю у визначений спосіб подорожувати простором і часом» [1, 26]. Важливий атрибут розвитку фентезійного

сюжету – сакральний предмет: ключ-варган допомагає подорожувати віддаленими у часі і просторі світами.

Романи Дари Корній населені богами і постатями давньої української міфології, переосмислені творчою уявою авторки. У світлих і темних світах поклоняються богу-творцю Сварогу, визнають і шанують Рода, Дажбога, Велеса, Мару, Білобога і Чорнобога. Темний безсмертний Морок, або Мор, – уособлення демонічного образу темного бога ночі і смерті. Він безжальний, немилосердний і вкрай жорстокий правитель темного світу і верховний жерець храму Чорнобога. Демонічна почвара, позбавлена проявів милосердя, переслідує лише темну мету – підкорення світів. Дара Корній змалювала його, майже не відступивши від традиційно-міфологічного образу. Таким побачила його Мальва, молода безсмертна героїня твору, народжена від світлої безсмертної Птахи і темного бога Стрибога. У пантеоні давньоукраїнських богів він один з найстаріших, оскільки народився з першим подихом Рода і став володарем вітрів і буревіїв. Т. Белімова зауважує, що Дара Корній переосмислює «традиційне тлумачення цього міфічного бога, роблячи його належним до світу темних за правом народження, але водночас наділяючи його душу і світлом, яке збільшується, відколи він покохав Птаху» [9, 27]. Птаха – один із центральних і найпоетичніших образів фентезійного світу Дари Корній. Світла безсмертна, за задумом авторки, – втілення досконалості. Вона позбавлена недоліків, притаманних людині. Птаха, Перуниця, міфічна Матір Слава, може являтися в образі прекрасної Магури: «Птаха посміхнулася. Відійшла назад декілька кроків, підняла руки до обличчя, затуляючи його доволі широкими рукавами суконки. Мить, і в небо до сонця злітає прекрасна Магура – граційна лелека» [9, 237].

Дослідники відзначають, що художня дійсність романів захоплює своєю багатогранністю й органічним взаємопроникненням вигаданого і реального, казковим підтекстом, який завжди породжує в читачів очікування дива, котре цілком справджується. А створена на основі автентичної української міфології фентезійна проза, не тільки Дари Корній,

спонукає до заглиблення в історію міфічного світогляду наших пращурів, оскільки міфологізм став «прикметним явищем мистецтва ХХ століття і як художній прийом, і як спосіб світосприйняття». А. Соколова наголошує: «Серед розмаїття творів постмодерної доби яскраво вирізняються тексти, написані в традиційній естетиці магічної прози ХІХ та ХХ ст., де співвідношення площин реального та фантастичного зазнають змін, оскільки перестають лише співіснувати, перетинатися чи взаємовпливати – їхні межі розмиваються й відбувається злиття двох площин. Незмінним залишається міфічне сприйняття світу, відображення традиційних вірувань та звичаїв, своєрідності національного фольклору» [14].

Розглянемо пригодницький роман Віталія Климчука «Рутенія. Повернення відьми», визначений критикою як твір міфопоетичного фентезі – один із найскладніших піджанрів, що ґрунтується на національних культурних архетипах. Щоб зрозуміти алегоричну мову оповіді про вічні моральні та культурні цінності, треба заглибитися в багатющий міжпоколінний досвід людей, їхні вікові прагнення, відбиті в міфологічних і демонологічних уявленнях, магічних обрядах і ритуалах, віруваннях і повір'ях. Події роману відбуваються у казковій країні, яку населяють відьми і відьмаки (від слова «відати»). Божа донька Рутенія, одна з головних героїнь твору, має особливе призначення – звільнити рідний народ від горя, «злиднів людських безпричинних», страху, рабства. Чи під силу це одній молодій людині, навіть якщо вона має від природи особливі здібності? На тернистих шляхах до перемоги вона приймає допомогу чугайстрів, мавок, лісовиків, русалок, які живуть у річках, рахманів і могутніх Великих Полозів, що під землею ховаються. Разом долаючи найсуворіші випробування, з часом вони стають її вірними друзями.

Витворений людською уявою світ міфічних істот з давніх-давен гармонійно поєднувався з життям людей. Трансформація демонічних істот у фентезійному світі надає творові певної загадковості, чарівності; а їхнє втручання у життя людини рухає сюжет, надаючи йому динамізму, напруження («На чієму боці правда? Вона не знала, але щось

підказувало: полонений чугайстер ближчий їй, ніж нападники» [7, 13]). Нападниками були підступні злидні, які «ненавиділи усіх і навіть самих себе. Відколи існували злидні, точилася війна між ними і людьми» [7, 22]. Отож, і вони становлять частину реального світу людини, їхні дії спонукають Рутенію до протистояння їм, боротьби і захисту від сил зла: «Відчуття того, що відбувається щось неправильне й лихе, вдарило в груди зсередини, і вона вискочила з засідки. Уздрівши її, злидні кинулися у напад. Один вирвався вперед, вона схопила його й щосили пожурила додолу...» [7, 13]. Як бачимо, розрізнення доброго і злого, світлого і потворного відбувається на підсвідомому рівні.

Явища природи, певні природні сили персоніфікуються, стаючи «силами невидимої реальності як первісні форми мислення» (А. Соколова). Протягом твору навколишній природний світ зцілює і захищає людину: «Вона підвелася і, долаючи біль і нудоту, озирнулася. Тільки сонце. Тільки вітер. Навкруги – височезні дерева. Їх коливало вітровіння, і гілки тихенько шепотіли своїм листям: «Тихо-тихо. Ми з тобою. Добре-добре буде все» [7, 11].

Персоніфікація природних явищ у романі підпорядкована виразненню протилежних понять «день» і «ніч», «світло» і «темрява», «життя» і «смерть» як уособлень віковичної боротьби добра зі злом. Саме у години темряви і мороку коїться злочин: мара – химерна постать, викрадає оберіг Суронжу – «прозоре кришталеве яйце завбільшки з людський туплук, усередині якого пульсувало червоне світло». У міфологічному просторі яйце символізує життя, має космогонічну функцію, що формує Всесвіт. Для язичників він складався зі світів Яв, Прав і Нав, поєднаних Світовим Деревом як основою Всесвіту. Допомігав викрасти священний оберіг «холодний Кулла, злостивий вітер, що колись утік від Стрибога» [7, 35] – бога вітрів, якому належить «нести людям радість і щастя своїми вітрами та дощами, а Чорнобоговим хворобам та силам – знищення та смерть» [12, 132].

Міфологічно-фольклорний мотив боротьби Добра зі Злом є стрижнем твору, який і поділяє його героїв на два протилежні табори. Представники одного діють в ім'я миру,

добра, справедливості і любові, представники іншого – перебувають у ворожечах із білим Світом, оскільки від початку сказано обом, Білобогові і Чорнобогові: «Ви є Добро і Зло, Краса і Погань, Світло і Тьма, Правда і Кривда. І ви будете завжди, будете скрізь, будете вічно. Бо ви є Життя. І ті, що придуть, не зазнають Добра без Зла, не зазнають Краси без Погані, бо інакше – не знатимуть, що таке Життя і навіщо жити в ньому» [12, 35].

Творенням дивовижного фентезійного світу В. Климчук розкриває глибинні шари народної культури через міфологічні уявлення прадавніх українців, які поклонялися Перуну, Дажбогу, Коляді, Семарглу, Білобогу, засвідчуючи високий рівень духовності: «Прокидалися до світу і відьмаки з відьмами, і мудреці, і волхви, і віщуни, і прості набожні міщуки. Всі вони сходилися до капищ і славили своїх богів» [7, 8]. Пригадаймо, що саме волхви – давньоукраїнські жерці – створювали повсюдно капища й святилища, що виконували роль обрядових центрів, найбільші з них учені називають обсерваторіями.

Духовна влада, влада волхвів, була характерною ознакою прадавнього суспільства. С. Плачинда відзначав, що волхви періодично приносили себе в жертву в ім'я «спасіння свого народу», тобто в ім'я порятунку людей від духовного виродження, падіння – і це було важливою ознакою духовного впливу на широкі маси [12, 13].

Зрозумілими тоді стають занепокоєння мудреця Добровіна, коли прості міщани можуть кинути їм услід: «Кляті відьмаки... Він зупинився як укопаний – таких слів раніше не було чути» [7, 18]; коли в Словунії почало занепадати відьмацтво: «...щороку все менше охочих навчатися. Ба навіть більше, люди стали боятися відьмаків: якісь чулки повзли з Богумиру про криваві відьмацькі ритуали. Ще й досі не вдалося знайти тих, хто ширив ті плітки, а їх точно хтось свідомо поширював, Добровін це відчував» [7, 17–18]. Використання автором міфологічних джерел служить для передачі глибинних архетипічних смислів як основи духовного життя народу, що маємо відродити в сьогоденні. Завдяки міфіві здійснюється моделювання романної картини світу, змістове навантаження якого розкривають і міфологеми підземелля,

лісу і води як місць перебування міфічних духів; сонця, світла, вогню, вітру – як уособлення знакових атрибутів і дій міфічних богів («Полум'я згасає. Лише на місці розпаленої ватри – кілька напівзотлілих жарин. Та полум'я не зникло – воно увійшло у серця, наповнило тіла й душі по самі вінця...» [7, 221]); світового дерева – як символічного образу цілісності світобудови і різномітності світів («Думаєш, твій світ єдиний? Боги творять світи, даючи кожному по Світовому Дереву, і по ключу до його зміни. По Книзі Життя. І лишайуть охоронців. Вберігати світи – не їхня справа. Вони творять їх і йдуть далі, а ви вже самі обирайте, як вам жити...» [7, 361]).

В. Климчук пропонує читачеві давньоукраїнський дивосвіт, що твориться за допомогою міфологічних структур, засобів художнього моделювання, типізації міфічних явищ. Важливу роль при цьому відіграє «особистісний фактор, що виявляється у мірі потужності та вагомості міфологічної пам'яті письменника у конструюванні та розгортанні художнього світу. Він є тим комплексом свідомості, який зумовлює звернення до міфологічних структур, об'єктивування їх у тканині художнього твору» [2, 11]. Автор не тільки відтворює світогляд, звичаї, духовний світ наших давніх предків, а й актуалізує проблему пошуку молодими читачами національної ідентичності.

Світ прадавньої української міфології разом з історією, природою, культурою як своєрідними морально-етичними й духовними постійними величинами визначає рівень людяності, міру гуманізму в суспільстві, що спонукає дослідників розглядати фентезі як соціальне явище. Оскільки основними джерелами фентезі виступає магічне, міфологічне й утопічне мислення, де актуалізуються основні архетипи людського існування, саме свідомість людини дає безпосередню можливість реалізувати становлення духовної рівноваги та єдності з іншими. Отже, цей процес дозволяє особистості здійснити «самодетермінацію й актуалізацію духовних цінностей, які неможливі без досягнення історико-культурного досвіду й включення в систему суспільних відносин. Таким чином, цей жанр постає перед читачами як складний багатовимірний процес соціального життя з елементами міфологічного, магічного й утопічного, що конденсується в основних архетипах» [10].

Список використаних джерел

1. Белімова Т. Традиційний український міфопрос-тір у фантастичних романах Дари Корній / Тетяна Белімова // Слов'янська фантастика : зб. наук. пр. — К. : Освіта України, 2015. — 526 с.
2. Гольник О. О. Міф у художньому світі Євгена Маланюка : моногр. / Оксана Гольник. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. — 218 с.
3. Гурдуз А. Роман Дари Корній «Гонимарник»: місце в мистецькому контексті з погляду традиції й новаторства / А. Гурдуз // Українознавчий альманах / ред. кол. : М. І. Обушний (відп. ред.) та ін. — К. ; Мелітополь. — 2012. — Вип. 9. — С. 229—235.
4. Дев'ятко Н. Можливості впливу сучасних жанрів: фантастика, фентезі, казка / Наталя Дев'ятко // Український фантастичний оглядач. — 2009. — № 1 (7). — С. 59—66.
5. Зарицький О. М. Чарівний світ художньої фантастики : чеська соціальна і романтична фантастика у другій половині ХХ ст. / О. М. Зарицький. — К. : Центр вільної преси, 2000. — 143 с.
6. Зборовська Н. Код української літератури. Проект психоісторії новітньої української літератури / Н. Зборовська. — К. : Академвидав, 2006. — 502 с.
7. Климчук В. Рутенія. Повернення відьми / Віталій Климчук. — Вінниця : Теза ; Харків : Фоліо, 2011. — 376 с.
8. Ковтун Е. Н. Художественный вымысел в литературе XX века : учеб. пособие / Е. Н. Ковтун. — М. : Высш. шк., 2008. — 406 с.
9. Корній Д. Зворотний бік темряви : роман / Дара Корній. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. — 320 с.
10. Леоненко О. С. Жанр фентезі в українській прозі кінця ХХ — початку ХХІ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук ; спец. 10.01.01 — українська література / Олександра Сергіївна Леоненко. — Черкаси, 2010.
11. Литературно-энциклопедический словарь. — М., 1989. — 752 с.
12. Плачинда С. Міфи і легенди Давньої України / Сергій Плачинда. — К. : ФОП Стебляк О.М., 2013. — 304 с.
13. Романенко О. А. Фольклорні мотиви та сюжети в сучасній українській літературі: кітчеві експерименти чи нові художні акценти? [Електронний ресурс] / Олена Романенко. — Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-10764.html>.
14. Соколова А. Містичний міфологізм прози Галини Пагутяк [Електронний ресурс] / Алла Соколова. — Режим доступу : http://library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/lfpp/lfpp_2012_36.pdf.

NATALIYA LOGVINENKO

Київ

MYTHOPOETIC WORLD OF THE PROSE OF THE MODERN UKRAINIAN FANTASY

The article discusses some aspects of structural and stylistic relations between contemporary Ukrainian fenteziand its mythological and folklore sources. The author analyzes the stories of VitalyKlymchuk and Dara Korniy, that contain powerful and instructive humanisticparcel, they contribute to general cultural competence of personality and search of national identity young readers.

Key words: mythologizm, mythical gods, mythological space, fantastic worlds, VitalyKlymchuk, Dara Korniy.

НАТАЛІЯ ЛОГВИНЕНКО

г. Киев

МИФОПОЭТИЧЕСКИЙ МИР ПРОЗЫ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ФЭНТЕЗИ

В статье освещаются некоторые аспекты конструктивных и стилистических связей современных произведений украинского фэнтези с фольклорно-мифологическими источниками. Автор анализирует произведения Виталия Климчука и Дары Корний, содержащие в себе мощный и поучительный гуманистический посыл, благоприятствующие формированию общекультурной компетентности личности и поиску молодыми читателями национальной идентичности.

Ключевые слова: мифологизм, мифические боги, мифологическое пространство, фантастические миры, Виталий Климчук, Дара Корний.

Стаття надійшла до редколегії 03.04.2016